

Dr hab. Teresa Kraśnicka, prof. UE
Uniwersytet Ekonomiczny
w Katowicach

Katowice, 25.10.2016r.

RECENZJA

rozprawy doktorskiej mgra Tomasza Czubka pt: *Wpływ otoczenia biznesu na przedsiębiorczość w mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach województwa małopolskiego*, napisanej pod kierunkiem naukowym prof. dr hab. Małgorzaty Bednarczyk i promotora pomocniczego – dra Jacka Gancarczyka

Podstawą opracowania recenzji jest uchwała Rady Wydziału Zarządzania i Komunikacji Społecznej Uniwersytetu Jagiellońskiego w Krakowie z dnia 7 września 2016r.

1. Ocena trafności wyboru tematu

Opiniowana praca dotyczy badania wpływu otoczenia biznesu, instytucji tworzących to otoczenie na przedsiębiorczość mikro, małych i średnich przedsiębiorstw w wybranym województwie.

Małe i średnie przedsiębiorstwa (MSP) zarówno w Polsce, jak i w innych krajach Unii Europejskiej odgrywają istotną rolę w rozwoju współczesnych gospodarek, czego wyrazem jest struktura przedsiębiorstw w poszczególnych krajach. W strukturze nie tylko polskich przedsiębiorstw – mikro, małe i średnie przedsiębiorstwa stanowią aż 99,8% tych podmiotów, przy czym sektor jest zdominowany przez mikroprzedsiębiorstwa. Mimo ważnej roli sektora MSP w gospodarce i oczywistych zalet tej kategorii przedsiębiorstw, zwłaszcza mikro i małe przedsiębiorstwa mają raczej słabą pozycję na współczesnych coraz bardziej zglobalizowanych rynkach i to nie tylko w zetknięciu z większymi podmiotami. Ich słabości w konkutowaniu wynikają m.in. z trudności dostępu do kapitału, relatywnie niskiego kapitału intelektualnego, co w szczególności przekłada się na znacznie niższą innowacyjność tych podmiotów w porównaniu z dużymi przedsiębiorstwami. Taki stan rzeczy uzasadnia stosowanie właściwych form wsparcia, zarówno instytucjonalnych, jak i pozainstytucjonalnych, kreowanych zarówno przez Unię Europejską, rządy poszczególnych krajów, jak i organizacje pozarządowe. Problematykę form i instrumentów wspierania rozwoju MŚP, stwarzania im korzystnych warunków funkcjonowania, w tym konkutowania na współczesnych trudnych rynkach należy zatem zaliczyć do aktualnych i ważnych obszarów badań. Tym bardziej, że w polskiej literaturze przedmiotu brakuje pogłębionych badań na temat związków pomiędzy przedsiębiorczością małych i średnich przedsiębiorstw a

działalnością instytucji otoczenia biznesu, oferujących różne formy wsparcia tej kategorii przedsiębiorstw. Dlatego zarówno wybór MSP jako obiektu badań, jak i problematyki wpływu instytucji otoczenia biznesu (IOB) na rozwój przedsiębiorczości, ocena skuteczności ich działania i poszukiwanie kierunków doskonalenia stosowanych przez te instytucje instrumentów wsparcia należy uznać za trafny i w pełni uzasadniony. Podjęta w pracy doktorskiej problematykę uznaję za ważną i aktualną w aspekcie nie tylko teoretycznym, ale przede wszystkim praktycznym. Wysoce pozytywna jest moja ocena dokonanego przez Autora dysertacji wyboru przedmiotu badań i problemów badawczych, których rozwiązanie może przyczynić się do podnoszenia efektywności i konkurencyjności MSP.

Cele pracy, struktura pracy i metody badań

Całość postępowania badawczego została podporządkowana celowi głównemu pracy, sformułowanemu we Wstępie jako „...*opracowanie modelu analizowania wpływu instrumentów otoczenia biznesu sektora mikro, małych i średnich przedsiębiorstw na poziom ich przedsiębiorczości organizacyjnej w województwie małopolskim*” (s. 9), podczas, gdy na s. 95 (podrozdział 2.3.), znajdujemy stwierdzenie: „*Celem pracy jest ocena wpływu instytucji otoczenia biznesu na przedsiębiorczość organizacyjną*” MMSP. Na s. 137, w podrozdziale 4.1. *Organizacja i etapy badań empirycznych* Autor potwierdza, że „*Głównym celem podjętych badań była ocena wpływu IOB na przedsiębiorczość organizacyjną MMSP w Małopolsce*”. W przywołanym wyżej punkcie 2.3. znajdujemy także wyodrębnione cele szczegółowe takie jak:

- 1/ *identyfikacja i typologia IOB sektora MMSP;*
 - 2/ *określenie zbioru wskaźników poziomu przedsiębiorczości organizacyjnej MMSP;*
 - 3/ *konstrukcja modelu oceny wpływu IOB na wzrost poziomu przedsiębiorczości organizacyjnej MMSP;*
 - 4/ *charakterystyka MMSP oraz instytucji ich otoczenia w województwie małopolskim w ujęciu dynamicznym;*
 - 5/ *weryfikacja empiryczna modelu w badanym regionie;*
 - 6/ *sformułowanie warunków brzegowych i rekomendacji praktycznych w zakresie aktywnego wspierania rozwoju przedsiębiorczości MMSP przez małopolskie IOB* (s. 95-96).
- Szkoda, że Autor nie wyodrębnił celów poznawczych, metodologicznych i utylitarnych, dokonując dekompozycji celu głównego pracy na cele szczegółowe. Dalsze uszczegółowienie zamierzeń badawczych znajduje swoje odzwierciedlenie w rozbudowanej i wieloczołowej

hipotezie głównej oraz trzech hipotezach cząstkowych (podrozdział 2.3, s.98). Hipotezy - główna i cząstkowe - zostały sformułowane w oparciu o studia literatury, przy czym w rozwinięciu hipotezy głównej Autor stwierdza, że „*Instrumentom wsparcia oraz inicjatywom IOB przypisuje się kluczową rolę w rozwoju przedsiębiorczości organizacyjnej MMSP*”. Trudno jednak doszukać się w rozdziałach teoretycznych (1 i 2) badań prezentowanych w literaturze przedmiotu, które wskazywałyby na taką „kluczową” rolę IOB. Ponadto analizując zdefiniowane przez Autora cele pracy, odczuwam pewien niedosyt aspektów teoriopoznawczych, w stosunku do metodologicznych i aplikacyjnych, co znajduje swoje odzwierciedlenie w strukturze dysertacji i doborze treści oraz zakresie faktycznie przeprowadzonych studiów literaturowych. Pomimo powyższych uwag, odnoszących się do zdefiniowanych celów pracy, oceniam je jako spójne, podobnie - pozostałe założenia badawcze pracy nie budzą istotnych zastrzeżeń i świadczą o dojrzałości Doktoranta jako badacza.

W strukturze pracy można wyodrębnić część teoretyczno-metodologiczną, poprzedzoną wstępem, a obejmującą dwa rozdziały oraz część empiryczną, która zawiera trzy rozdziały oraz zakończenie pracy. Praca zawiera również: spis źródeł zatytułowany jako *Bibliografia*, liczący 319 pozycji, obejmujących łącznie pozycje zwarte, artykuły, raporty, akty prawne i inne, a także spis rysunków i tabel. Ponadto praca zawiera krótkie streszczenie w języku polskim i angielskim. Szkoda, że w pracy nie zamieszczono aneksów, które zwykle zawierają np: narzędzia badawcze – kwestionariusze wywiadu czy ankiety. Pomimo powyższej uwagi dotyczącej braku aneksów- generalnie układ pracy należy ocenić jako logiczny, spójny w sensie kolejności poruszanych zagadnień i rozwiązywanych problemów, z jednym wszakże zastrzeżeniem. Otóż uważam, że podrozdziały 2.4. *Zasady wyboru metod badawczych oraz opis procedury badawczej* (w rozdziale 2) oraz 4.1. *Organizacja i etapy badań empirycznych* (w rozdziale 4) powinny stanowić jedną całość, a więc treść jednego podrozdziału (bądź rozdziału), który w sposób kompleksowy przedstawiałby metodykę badań i instrumentarium badawcze. Praca zyskałaby na przejrzystości, a logika wyvodu nie zostałaby w żaden sposób zakłócona.

Zastosowane w pracy metody badań należy uznać za właściwe dla realizacji zamierzeń badawczych podjętych przez Autora. W pierwszej kolejności Doktorant przeprowadził studia literaturowe, które pozwoliły na zidentyfikowanie luki badawczej i dostarczyły aparatu pojęciowego i podstaw teoretycznych, umożliwiających rozwiązanie podjętych problemów. Studia literaturowe oparte są na bogatej bibliografii, jeśli uwzględnić zamieszczony na końcu pracy spis źródeł, zawierający liczne, różnorodne materiały źródłowe, także pozycje

anglojęzyczne. Na tej podstawie można by stwierdzić, że dobór źródeł jest prawidłowy i świadczy o bardzo dobrej znajomości Autora literatury przedmiotu. Nie sposób jednak nie zauważyć, że spośród zamieszczonych w *Bibliografii* 319 pozycji, w pracy Autor powołuje się na około połowę z tych źródeł. Uważam, że praca doktorska powinna zawierać spis literatury wykorzystanej przez Autora do jej opracowania (określany niekiedy jako *Bibliografia załącznikowa*), bowiem takie zestawienie pozwala jednoznacznie ocenić zakres rzeczywiście przeprowadzonych studiów teoretycznych, rodzaj i wartość wykorzystanych źródeł. Zamieszczona na końcu pracy *Bibliografia* nie spełnia tego warunku.

Badania empiryczne opierają się na analizie bogatego zakresu danych pochodzących zarówno ze źródeł pierwotnych (dane statystyczne GUS, Roczniki statystyczne województwa małopolskiego oraz raporty innych instytucji, np.: PARP), jak i wtórnych, a cały proces badawczy został przez Autora wyczerpująco przedstawiony i uzasadniony w dwóch wyżej wymienionych podrozdziałach. Na wysoką oceną zasługuje wykorzystanie przez Autora nie tylko licznych źródeł danych, ale również ich metod pozyskania, w tym badania techniką ankietową i wywiadu, co stanowi istotny walor badań zaprezentowanych w pracy. Badaniami objęto siedem IOB z woj. małopolskiego oraz 107 przedsiębiorstw, które korzystały z usług wybranych instytucji otoczenia biznesu (według deklaracji Autora – wysłał 700 kwestionariuszy ankiet). Dobór przedsiębiorstw do próby odbył się – jak zaznacza Doktorant na s. 99 – „...na podstawie całej bazy klientów IOB, którzy korzystali z jej usług w latach 2010-2013”, lecz innych informacji na temat doboru próby nie znajdujemy w pracy. W analizie zgromadzonego materiału empirycznego dotyczącego przedsiębiorstw wykorzystano statystyki opisowe oraz nieparametryczny test niezależności chi-kwadrat. Dla potrzeb analizy, a także lepszej percepcji treści, Autor opracował liczne rysunki i zestawienia tabelaryczne. Mimo pozytywnej oceny metody badawczej, pewną wątpliwość budzi dość kategoryczne zakwalifikowanie przez Doktoranta przeprowadzonych badań do „jakościowych” (s.100), co Autor uzasadnia zastosowanymi metodami tj. „obserwacją, wywiadem oraz studium przypadku” (s.100). Kryteria zakwalifikowania badań do jakościowych czy ilościowych są bardziej złożone aniżeli Autor próbuje wyjaśnić w podrozdziale 2.4 [por. D. Silverman, 2007]. Ponadto warto zauważyć, że zastosowanie studium przypadku (case study) jako metody badań oczywiście może dotyczyć regionu czy nawet kraju – jak uzasadnia Autor – ale cele tej metody oraz inne rygory metodologiczne są dość precyzyjnie określone, o czym trzeba pamiętać [por. W. Czakon (red.), 2013, wyd. II].

Merytoryczna ocena pracy

Oceniana praca – jak zaznaczono wyżej - składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów oraz zakończenia i te części pracy zostaną poddane ocenie. Jeśli chodzi o wstęp zawiera on krótkie uzasadnienie wyboru tematu pracy, egzemplifikację celu pracy, przedmiotu i obiektu badań oraz syntetyczny opis treści poszczególnych rozdziałów. Można zatem uznać, że jego zawartość jest kompletna, aczkolwiek założenia badawcze, choć poprawne i wystarczające, sformułowano w nader lakoniczny sposób. Oczekiwałamby, aby już we *Wstępie* zostały zaprezentowane cele szczegółowe i hipotezy badawcze, zawarte dopiero w rozdziale 2.

W rozdziale pierwszym Autor obszernie charakteryzuje instytucje otoczenia biznesu (IOB) w świetle literatury przedmiotu, wyjaśniając pojęcie IOB i ich zadania, a także częściowo wymienia już ich typy oraz stosowane instrumenty - w podrozdziałach 1.1 i 1.2. W kolejnych podrozdziałach omawia w sposób szczegółowy typologie IOB i instrumenty stosowane przez nie we wspomaganiu przedsiębiorczości. W rozdziale tym w sposób wyczerpujący omówiono także podstawy prawne funkcjonowania w Polsce IOB, ich formy prawne (podrozdział 1.3) oraz dokonano przeglądu IOB, działających w naszym kraju, konfrontując je z doświadczeniami europejskimi (1.4).

W ocenie treści pierwszego rozdziału, należy zaznaczyć, że poziom szczegółowości zaprezentowanych rozważań uważam za wystarczający, a dobór treści oceniam jako właściwy. Przedstawione w nim rozważania stanowią wystarczającą podstawę do realizacji zamierzeń badawczych i świadczą o zadawalającej znajomości literatury przedmiotu oraz innych źródeł, dotyczących podjętej problematyki. Lektura tego rozdziału zmusza także do sformułowania pewnych uwag odnoszących się zwłaszcza do przyjętej formy prezentowania, która spowodowała, że mamy tu do czynienia z powtórzeniami treści. Dotyczą one zwłaszcza stosowanych przez IOB instrumentów – ich omówienie znajdujemy częściowo, zarówno w punktach 1.2, jak i 1.3, a także w 1.4. Ponadto wbrew tytułowi podrozdziału 1.4 (*Przegląd instytucji otoczenia biznesu w Polsce na tle doświadczeń europejskich*), zwłaszcza w jego pierwszej części, Autor przytacza przykłady IOB, np.: największych agencji rozwoju regionalnego działających... w Małopolsce.

Rozdział drugi – w zamyśle Autora - zawiera podstawy metodologiczne badania wpływu IOB na rozwój przedsiębiorczości w mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach (MMSP). Punktem wyjścia rozważań w tej części pracy jest wyjaśnienie pojęcia przedsiębiorczości i przedsiębiorczości organizacyjnej, a następnie dokonanie przeglądu metod pomiaru poziomu przedsiębiorczości organizacyjnej, aby na tej podstawie zbudować model badawczy, uwzględniający operacjonalizację wykorzystanych w nim kategorii. Ostatni

podrozdział 2.4, zawiera zasady doboru metod badawczych oraz opis procedury badawczej. Jak zaznaczono wyżej poznajemy zaproponowane przez Autora metody badań, ale nie poznajemy dokładnie opracowanych kwestionariuszy badań, co nie znaczy, że żadnej wiedzy na ich temat w pracy nie ma. O pytaniach jakie zawarto w kwestionariuszu ankiety/wywiadu dowiadujemy się z tabeli 2.4 (zamieszczonej w podrozdziale 2.3, s. 97), z kolei o zastosowanych skalach ocen (rozszerzonej skali Likerta – 7-stopniowej) – mowa jest na s.102 (w kolejnym podrozdziale 2.4 – tabele: 2.5 i 2.6).

Najważniejszym dokonaniem autora w tej części pracy jest przedstawienie założeń modelu badawczego, opierającego się na koncepcji przedsiębiorczości organizacyjnej Heinonena i Korvela oraz prezentacja zaproponowanych metod badawczych. Należy jedynie żałować, że - jak zaznaczono wyżej- całość postępowania badawczego nie została zaprezentowana w jednym podrozdziale lub rozdziale. Choć niewątpliwie Autor wykazał się bogatą wiedzą na temat różnych podejść i koncepcji przedsiębiorczości, w tym - organizacyjnej (korporacyjnej), zarysował problemy pomiaru przedsiębiorczości, ale nie do końca udało mu się zaprezentować te podejścia i modele, które odegrały szczególnie istotną rolę w badaniach nad zjawiskiem przedsiębiorczości, chociaż oczywiście nie jest to zadanie łatwe. Zabrakło m.in. przywołania koncepcji przedsiębiorczości postrzeganej jako odkrywanie, tworzenie i wykorzystywanie szans/okazji (Stevenson, Venkataraman). Rozważania Autora w drugim rozdziale mają również inne słabości: i tak w rozdziale tym zabrakło informacji na temat badań wpływu instytucji otoczenia biznesu na rozwój przedsiębiorczości i metodyki takich badań. Jest to efektem dość skromnych studiów literaturowych faktycznie przeprowadzonych przez Doktoranta, dotyczących tej kwestii. Ponadto do zaprezentowania koncepcji i modeli przedsiębiorczości organizacyjnej lepiej byłoby powołać się na prezentowane w literaturze przedmiotu przeglądy definicji i modeli przedsiębiorczości organizacyjnej, nie przesadzając oczywiście z powoływaniem się na wybranych autorów, z czym mamy do czynienia w podrozdziale 2.2., w którym prace W. Dyducha i współautorów są cytowane 18 razy. Trudno też znaleźć uzasadnienie dla charakterystyki podstawowych nurtów w metodologii nauk o zarządzaniu (tabela 2.1) – na stronach 75-80. Może także budzić zdziwienie wykaz „*najpopularniejszych ogólnych metod badawczych w ekonomicznych naukach zarządzania*” (s. 91-94), zarówno jeśli chodzi o dobór zawartych tam metod (np.: dlaczego nie ujęto w nim techniki badań ankietowych), jak i opisane zastosowania. Zauważam także pewną niekonsekwencję w nazewnictwie wykorzystanych metod badawczych. I tak np.: na s.100 Autor wymienia metody badań jakie zastosował w dysertacji, a następnie na s.101 pisze: „*natomiast do przeprowadzenia*

empirycznych i teoretycznych badań wykorzystano następujące techniki badawcze” i powtarza wykaz metod, w którym nie ma już wywiadu, ale są „*terenowe badania jakościowe*”.

Podsumowując ocenę dwóch pierwszych rozdziałów, które stanowią część teoretyczno-metodologiczną pracy można stwierdzić, że przeprowadzone studia literaturowe, mimo zasygnalizowanych braków, stanowią dostateczną podstawę do przeprowadzenia badań empirycznych i weryfikacji postawionych hipotez.

W rozdziale trzecim zatytułowanym „*Charakterystyka instytucji otoczenia biznesu w województwie małopolskim*”, Autor zaprezentował nie tylko obszerną charakterystykę IOB w tym województwie. Punktem wyjścia rozważań w trzecim rozdziale jest bowiem wielowątkowa analiza różnorodnych wskaźników przedsiębiorczości w województwie małopolskim -w oparciu o źródła wtórne. Szkoda, że mimo deklaracji Autora („*Informacje te będą wykorzystane w kolejnych rozdziałach...*” –s. 114) materiał ten pozostaje nieco „w próżni” – i nie stanowi wyraźnego punktu odniesienia w dalszych rozważaniach, ani też w części wnioskowej. W dalszej części tego rozdziału znajdujemy wyczerpującą analizę infrastruktury IOB w wybranym województwie, ze szczególnym uwzględnieniem stosowanych instrumentów wspierania MMSP oraz zakres wykorzystania poszczególnych form wsparcia przez te podmioty – za okres 3 lat -również w oparciu o dane ze źródeł wtórnych. Rozdział trzeci z pewnością potwierdza bardzo dobrą znajomość Autora problematyki funkcjonowania IOB i działalności MMSP w wybranym województwie, a także zdolności analityczne Doktoranta. Jednakże lektura tego rozdziału prowokuje do zadania Doktorantowi dwóch pytań: jak Autor rozumie „*syntetyczny rozwój przedsiębiorczości organizacyjnej*”, o którym pisze na s. 112 i 113. I drugie: jak według przyjętych w dysertacji założeń rozumie Doktorant relacje pomiędzy takimi pojęciami jak: kreatywność, innowacyjność i przedsiębiorczość, bowiem w różnych częściach pracy pojawiają się zdania Autora, które wywołują wątpliwości (np.: na s.27; zestawione są pojęcia przedsiębiorczości i innowacyjności – jako dwa odrębne pojęcia, z kolei na s. 73 Autor pisze, że przedsiębiorczość można określić „*...jako element ogólnej kreatywności społecznej...*”, a na s. 111 znajdujemy zdanie: „*Rozwój przedsiębiorczości organizacyjnej może być syntetycznie mierzony na podstawie poziomu innowacyjności przedsiębiorstw MMS*”.

Rozdział czwarty poświęcony jest analizie i ocenie efektywności małopolskich instytucji otoczenia biznesu we wspieraniu rozwoju przedsiębiorczości organizacyjnej MMSP. Część analityczną poprzedza wspomniany już podrozdział 4.1. *Organizacja i etapy badań empirycznych*, zawierający powtórzenie informacji o zastosowanych metodach badawczych, model badawczy oraz krótki opis przebiegu badań empirycznych. Jego lokalizacja w tym

miejscu jest wątpliwa choćby z tego powodu, że rozdział poprzedni (trzeci) też ma charakter empiryczny, co zresztą Autor zaznacza we *Wstępie* (s.10). Uwaga ta nie umniejsza wartości przeprowadzonych obszernych, szczegółowych badań empirycznych, które miały na celu ocenę wpływu IOB na przedsiębiorczość organizacyjną MMSP – rozpatrywaną zarówno z punktu widzenia badanych IOB, jak i samych przedsiębiorstw. Zaproponowany przez Autora model badawczy oparty na koncepcji Heinonena i Korvela jest interesującą propozycją metodologiczną, a przeprowadzone badania empiryczne w istotny sposób wzbogacają wiedzę na temat skuteczności i efektywności działania IOB w sytuacji, gdy badań tego typu jest stosunkowo mało. Autor udowadnia swoje umiejętności badawcze i potwierdza skuteczność stworzonego przez siebie warsztatu badawczego. Godna podziwu jest tu wykazana sumienność i dokładność w opracowaniu zgromadzonego, bogatego materiału empirycznego. Jako szczególnie wartościowe uważam wyniki analizy porównawczej wpływu IOB na przedsiębiorczość MMSP – uwzględniające dwie perspektywy ocen – instytucji wspierających i badanych firm. Jednakże - w pełni doceniając wysiłek badawczy Autora - nie sposób nie dostrzec pewnych słabości rozdziału czwartego dysertacji. W celu dalszego doskonalenia warsztatu badawczego Doktoranta wskażę na dwie takie kwestie, które budzą moje wątpliwości. Pierwsza dotyczy graficznej prezentacji modelu badawczego (ale o implikacjach merytorycznych), zaprezentowanego na s. 139. Otóż na rys. 4.1 nie zaznaczono wpływu IOB na poszczególne konstrukty zawarte w modelu, choć Autor ambitnie takie hipotezy stawia. Ponadto na tymże rysunku skierowanie strzałek wskazuje, że „wyniki przedsiębiorczości organizacyjnej” wpływają na przedsiębiorczość organizacyjną mierzoną z zastosowaniem takich miar (przejawów) jak: rodzaj innowacji, nowe przedsięwzięcia itd. Czy nie powinno być odwrotnie? Uważam także, że bardziej właściwe byłoby zaznaczenie, iż model jest „opracowaniem własnym”, ale inspirowanym koncepcją cytowanych wcześniej fińskich badaczy, tak jak podkreśla to Doktorant na s.96.

Ostatni rozdział pracy stanowi podsumowanie przeprowadzonych badań empirycznych, a efektem dokonanej przez Doktoranta syntezy jest wytyczenie kierunków poprawy efektywności instrumentów małopolskiego otoczenia biznesu, co należy uznać za w pełni uzasadniony etap procedury badawczej. Jednocześnie Autor zaproponował dość ryzykowane podejście, aby wszystkie elementy modelu (uwarunkowania, przejawy i wyniki przedsiębiorczości organizacyjnej przedsiębiorstw), a właściwie ich oceny rozważać w kategoriach stymulatorów (im wyższa ocena tym większa siła „stymulacyjna”) i barier (im niższa ocena tym silniejsza „bariera”) – tak można bowiem interpretować dane w tabelach w pkt. 5.1 i 5.2. Mam przede wszystkim wątpliwości, czy bariery rozwoju przedsiębiorczości

(jak sugeruje tytuł podrozdziału 5.2.) badanych firm można utożsamiać z barierami korzystania z instrumentów wsparcia oferowanych przez IOB. Nasuwa się też pytanie: czy badane firmy, które korzystały z pomocy IOB różniły się np.: pod względem przejawów przedsiębiorczości w porównaniu z przedsiębiorstwami, które nie korzystały ze wsparcia tych instytucji? Ponadto przyjęte założenia Autora sprawiły, że w podrozdziałach 5.1 i 5.2 powtórzono znaczną część wyników badań, które wcześniej były zaprezentowane w rozdziale czwartym. Rozważając oceny wsparcia IOB przedsiębiorczości MMSP - w kategoriach stymulatorów i barier - w zasadzie powtórzono wyniki badań przedstawione wcześniej. Jeszcze bardziej logikę wywodu komplikuje wprowadzenie barier - s. 212 – 213 – kosztowych, związanych z brakiem wiedzy niezbędnej przy wprowadzaniu nowego systemu zarządzania oraz rynkowych itd. (tab.5.5.), podczas gdy w tab. 5.4 mamy inne ujęcie barier – są to „bariery rozwoju uwarunkowań przedsiębiorczości organizacyjnej MMSP w ocenie badanych MMSP oraz IOB w województwie małopolskim w latach 2010-2013”. Analiza kolejnych tabel w podrozdziale 5.2 nasuwa jeszcze inne pytania: np.: czy luka inercji IOB w zakresie wspomagania przez te instytucje MMSP dotyczy wyłącznie wspomagania firm w zakresie innowacji, nowych przedsięwzięć itd.? (tabela 5.9) oraz w zakresie wspomagania poprawy wyników przedsiębiorczości czy również uwarunkowań?

W ostatniej części rozdziału piątego - podrozdział 5.3 - Autor przedstawił swoje propozycje obszarów i kierunków zmian, w większości dość ogólnych. Doktorant wielokrotnie podkreśla, że IOB powinny dotrzeć ze swoją ofertą finansową i niefinansową do jak największej grupy MMSP i dostosować je do ich specyfiki, wynikającej z ich wielkości, formy prawnej, sektora i etapu rozwoju. W tym kontekście rodzi się kolejne pytanie: czy w kwestionariuszu ankiety (bądź wywiadu) zadano przedsiębiorcom szczegółowe pytania dotyczące ich oczekiwań?

Podsumowanie badań zawarto w *Zakończeniu*, w którym Autor wyszczególnia osiągnięte rezultaty badawcze oraz podkreśla, że badania w tym zakresie powinny być kontynuowane, z czym akurat trudno się nie zgodzić. Szkoda, że w *Zakończeniu* Doktorant nie pokusił się o krytyczną ocenę zbudowanego modelu badawczego i nie podjął próby wskazania słabości, ograniczeń przeprowadzonych przez siebie badań. To mogłoby pomóc chociażby w skonkretyzowaniu kierunków dalszych badań, które niewątpliwie są uzasadnione, aby pogłębić wiedzę na temat przyczyn tej stosunkowo niskiej skuteczności i efektywności IOB, jak sądzę – nie tylko w tym województwie. Niektóre wnioski (czy raczej sposób ich sformułowania), które Autor prezentuje w *Zakończeniu* nie są ścisłe, w konfrontacji z wcześniejszymi założeniami metodycznymi. Przykładowo czy – jak pisze Autor na s. 229

„...celem badań empirycznych był pomiar przedsiębiorczości organizacyjnej...” badanych przedsiębiorstw, czy raczej ocena wpływu IOB na poszczególne aspekty przedsiębiorczości organizacyjnej?

Przedstawione wyniki badań empirycznych, opracowany model badawczy i jego weryfikacja zasługują na całościową pozytywną ocenę i uznanie dla wysiłku Autora. Doktorant wykonał wręcz tytaniczną pracę związaną z opracowaniem wyników badań, uwzględniającym liczne kryteria (wielkości, formy prawnej, sektora i etapu rozwoju MMSP), w celu przeprowadzenia analiz przekrojowych. Z pewnością należy docenić nie tylko wysiłek intelektualny Doktoranta, ale także organizacyjny włożony w przeprowadzenie badań empirycznych i opracowanie ich wyników. Autor dysertacji wykorzystał liczne metody badań – analizę dokumentacji, wywiad i technikę badań ankietowych, poprawnie zastosował różnicowane narzędzia statystyczne. Zawartość rozdziałów empirycznych (3, 4 i 5) przyczynia się do wzbogacenia wiedzy na temat wpływu tego szczególnego segmentu otoczenia - na szeroko rozumiany rozwój przedsiębiorczości, zwłaszcza małych i średnich przedsiębiorstw. Mimo zasygnalizowanych powyżej uwag krytycznych i wątpliwości ostateczna ocena części empirycznej jest pozytywna.

Strona formalna i język rozprawy

Rozprawa jest obszernym opracowaniem, obejmującym 264 strony zasadniczego tekstu; zawiera kilkadziesiąt rysunków i tabel (niestety brak ich numeracji ciągłej). Strona formalna pracy poza wskazanymi wyżej uwagami, dotyczącymi powtórzeń niektórych treści oraz braku załączników, zawierających narzędzia badawcze, nie budzi istotnych zastrzeżeń. Napisana jest komunikatywnym językiem, cechującym się -w większości fragmentów pracy - poprawnością wypowiedzi. Generalnie praca charakteryzuje się dość staranną szatą graficzną, a styl pisarski oraz liczne rysunki i tabele ułatwiają śledzenie toku rozważań Autora, co wcale nie było łatwe, zwłaszcza w rozdziałach empirycznych, zawierających szczegółowe, wielopłaszczyznowe analizy materiału empirycznego. Nie oznacza to, że Doktorant dochował najwyższej staranności, redagując pracę. W pracy zauważono dość liczne, choć w zasadzie drobne błędy językowe, czasami stylistyczne (np.: na s. 81, 113), często literowe (np.: na s. 18, 19, 22, 63, 64, 68, 70, 72 itd.). O jednym przykładzie takiej niestaranności należy wspomnieć, aby czytelnika nieorientowanego w tej tematyce nie wprowadzać w błąd: otóż na rys. 2.5. (s. 84), błędnie podano wymiary zarządzania przedsiębiorczego, co oczywiście prowokuje do zadania kolejnego pytania Autorowi

dysertacji – jakie wymiary zarządzania przedsiębiorczego powinny znaleźć się na tym rysunku?

Wnioski końcowe

Podsumowując ocenę pracy Pana mgra Tomasza Czubka stwierdzam, że

-cele pracy zostały osiągnięte, co jest równoznaczne z rozwiązaniem zawartego w nich problemu naukowego,

-doktorant udowodnił, iż posiada umiejętności samodzielnego prowadzenia badań naukowych oraz

- wykazał się dostateczną znajomością literatury przedmiotu, dotyczącej podjętej w pracy problematyki.

W mojej opinii praca doktorska mgra Tomasza Czubka pt: *Wpływ otoczenia biznesu na przedsiębiorczość w mikro, małych i średnich przedsiębiorstwach województwa małopolskiego*, jest oryginalnym rozwiązaniem problemu badawczego – zgodnie z wymogami Ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz. U. Nr 65, poz. 595, z późn. zm.) – na gruncie nauk o zarządzaniu.

Do sformułowania powyższej konkluzji końcowej w szczególności upoważnia mnie:

- podjęcie przez Doktoranta ważnej i aktualnej tematyki pracy, raczej słabo eksplorowanej;
- twórcze rozwinięcie koncepcji Heinonena i Korvela i opracowanie na jej podstawie oryginalnego modelu badawczego, a także poprawny dobór metod badań i narzędzi badawczych;
- poprawna weryfikacja zaproponowanego modelu badawczego;
- umiejętność samodzielnego formułowania wniosków;
- istotne walory praktyczne wiedzy wynikającej z przeprowadzonych badań empirycznych i zaprezentowanych rekomendacji.

Uważam, że pewne słabości pracy wskazane w recenzji w pełni są rekompensowane wskazanymi wyżej jej walorami. Wiele sformułowanych w recenzji wątpliwości i uwag krytycznych nie wpływa na końcową pozytywną ocenę dysertacji, ponieważ ma na celu przede wszystkim zmotywowanie Autora do doskonalenia warsztatu badawczego i większą dbałość o kwestie szczegółowe, także te o charakterze formalnym. Warto zaznaczyć, że większość z moich uwag szczegółowych ma charakter dyskusyjny, a zauważone niedociągnięcia często dotyczą sfery redakcyjnej czy warsztatowej.

W oparciu o powyższe konkluzje wnioskuję o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Torine Kras'ni'ch